

Федорова М.А., Максимова О.О. Обґрунтування змістової структури соціального досвіду дітей дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2025. № 2(48) С. 1194-1107.

УДК 37.035+159.922:316.614-053.4

Федорова Марія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел.: 0672746169, mariiafedorova10@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-8207-5593>

Максимова Олена Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел.: 0963464560, helen.maks23@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-1590-4339>

ОБґРУНТУВАННЯ ЗМІСОВОЇ СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті аналізується сутність та зміст поняття соціальний досвід дитини дошкільного віку». Соціальний досвід дошкільника розуміється як система уявлень і знань про соціальну дійсність, пов'язаних з відповідними емоційними ставленнями, що відображаються в уміннях соціальної поведінки і забезпечують повноцінне включення особистості в систему суспільних відносин. Соціальний досвід дошкільника є наслідком залучення дитини до суспільного досвіду, а визначальною умовою його формування є соціальне спілкування. Аналізуються теорії зарубіжних вчених (З.Фрейда, Е.Фромма, Ж.Піаже, Л.Колберга, У. Бронфенбреннера та ін.) у яких обґрунтовуються фактори формування соціального досвіду дітей дошкільного віку. Домінує думка про визначальну роль виховання і середовища у формуванні соціального досвіду: дитина засвоює лише ті моделі поведінки, які викликають у неї позитивні емоції, і намагається уникати всього, що може призвести до неприємних наслідків. Серед факторів формування соціального досвіду визначальними для дошкільників є фактори мікрорівня: сім'я, заклад дошкільної освіти, група однолітків тощо.

Соціальний досвід дошкільника формується завдяки механізмам наслідування, ідентифікації, інтеріоризації. Він формується в процесі адаптації людини до суспільства та безпосередньо в процесі різних видів діяльності. Змістову структуру соціального досвіду дошкільника ми розглядаємо у єдності трьох компонентів: когнітивного, що включає систему уявлень і знань про соціальну реальність; емоційно-мотиваційного, який містить сукупність ставлень, потреб, бажань, що спонукають дитину до соціальних відносин; діяльнісного, що включає різні форми доступної для дитини діяльності.

Ключові слова: соціальний досвід, дитина старшого дошкільного віку, фактори формування соціального досвіду, змістова структура соціального досвіду, когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісний компоненти соціального досвіду.

UDC 37.035+159.922:316.614-053.4

Fedorova Mariia Anatoliivna, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Inclusive Education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr city, phone 0672746169, mariiafedorova10@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0002-8207-5593>

Maksimova Olena Oleksandrivna, Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Inclusive Education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr city, phone 0963464560, helen.maks23@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-1590-4339>

SUBSTANTIATION OF THE CONTENT STRUCTURE OF THE SOCIAL EXPERIENCE OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article analyzes the essence and content of the concept of social experience of a preschool child. The social experience of a preschool child is understood as a system of ideas and knowledge about social reality, associated with appropriate emotional attitudes, which are reflected in the skills of social behavior and ensure the full inclusion of the individual in the system of social relations. The social experience of a preschooler is a consequence of the child's involvement in social experience, and the determining condition for its formation is social communication. The theories of foreign scientists (S. Freud, E. Fromm, J. Piaget, L. Kohlberg, U. Bronfenbrenner, etc.) are analyzed, which substantiate the factors of formation of social experience of preschool children. The dominant idea is the determining role of upbringing and environment in the formation of social experience: the child learns only those models of behavior that cause him positive emotions, and tries to avoid everything that can lead to unpleasant consequences. Among the factors shaping social experience, the most important for preschoolers are micro-level factors: family, preschool institution, peer group, etc.

The social experience of a preschooler is formed through the mechanisms of imitation, identification, and internalization. It is formed in the process of a person's adaptation to society and directly in the process of various types of activity. We consider the content structure of a preschooler's social experience in the unity of three components: cognitive, which includes a system of ideas and knowledge about social reality; emotional-motivational, which contains a set of attitudes, needs, and desires that encourage the child to engage in social relations; activity, which includes various forms of activity available to the child.

Keywords: social experience, older preschool child, factors of social experience formation, content structure of social experience, cognitive, emotional-motivational, activity components of social experience.

Постановка проблеми. Соціальні зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, привертають увагу до проблеми соціалізації дітей в закладах дошкільної освіти, що знаходить своє відображення у численних психолого-педагогічних дослідженнях. Про важливість соціалізації дітей дошкільного віку та формування у них соціально-громадянської компетентності відзначається у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні та програмах розвитку дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним продуктом соціалізації є соціальний досвід, фундамент якого закладається у роки дошкільного дитинства. Процес формування соціального досвіду особистості досліджується в рамках філософії, соціології, психології та педагогіки (І.Бех, Л.Колберг, А.Маслоу, А. Мудрик, Ж.Піаже, І. Рогальська, Б.Скіннер, К.Роджерс, З.Фрейд, К.Юнг) та може розглядатися через механізм соціального наслідування, як процес самовизначення суб'єкта, що має визначальну роль при формуванні його як особистості, самореалізації сил і здібностей. У дошкільному дитинстві формуються такі складові соціального досвіду: уміння взаємодіяти з дорослими та однолітками; емоційний інтелект, завдяки якому дошкільник може більш точно зрозуміти мотиви поведінки оточення та адекватно відреагувати на їх дії; уміння спільної діяльності; комунікативні здібності (О.Алеко, І.Бех, О.Кононко, С.Матвієнко, Т.Пироженко, Т.Поніманська, І. Рогальська, Н.Якса та ін.). На жаль, проблема формування соціального досвіду дітей дошкільного віку недостатньо висвітлена в науковій літературі, відсутні праці, у яких би розкривались методичні засади формування соціального досвіду дошкільників у різних видах діяльності.

Мета статті: визначити сутність та зміст поняття «соціальний досвід» дитини дошкільного віку та фактори, що впливають на його формування.

Виклад основного матеріалу. Л.Сафронова за результатами теоретичного аналізу наукових джерел розкриває зміст поняття «соціальний досвід». На її думку, соціальний досвід – це результат пізнавальної і практичної діяльності особистості, що виражається в синтезі знань про соціальну дійсність, соціальні норми та рольові поведінкові шаблони, включає досвід виконання різних видів діяльності та досвід емоційних ставлень [4, с. 215]. Оскільки соціальний досвід формується через взаємодію з іншими людьми, він є основою адаптації дитини до соціуму, розвитку навичок комунікації та розуміння соціальних ролей.

Н. Якса визначає соціальний досвід як сукупність знань, умінь і навичок, які дозволяють дитині орієнтуватись в оточуючому світі. Соціальний досвід проявляється у реальних стратегіях поведінки, у взаємодії з іншими людьми. Він не обмежується лише інтелектуальними досягненнями, але також включає емоційно-ціннісні аспекти, які формуються через комунікацію, співпрацю, спостереження за соціальними процесами та рольовими моделями.

Зв'язок між соціалізацією і соціальним досвідом Н.Якса описує через відношення «від загального до часткового»: соціалізація — це глобальний процес включення людини у суспільство, а соціальний досвід — це конкретний «зміст» цього процесу, який відображає знання, цінності та навички, засвоєні індивідом. Без соціального досвіду соціалізація була б неможливою, оскільки саме через нього людина інтегрується в суспільство і реалізує свою особистість.

Виділяються такі характеристики соціального досвіду:

- безперервність і тривалість його формування у часі, тобто формування соціального досвіду здійснюється протягом усього життя;
- формується в конкретних соціальних умовах, які визначають особливості взаємодії дитини з оточуючим середовищем (сім'я, заклади освіти тощо);
- соціальний досвід формується в процесі взаємодії з іншими людьми, тому він завжди має соціальну спрямованість, відображує систему цінностей і норм суспільства;
- проявляється у певних діях, які реально відбуваються, осмислюються і закріплюються у свідомості людини, зокрема дитини;
- незважаючи на те, що соціальний досвід є частиною загального соціального контексту, кожна людина переживає його по-своєму, відповідно до власних потреб, переконань та життєвих обставин [5, с. 149].

За О. Алеко, соціальна досвідченість дошкільників є результатом формування базового соціального досвіду. Науковиця визначає її як інтегративне особистісне утворення, яке включає освоєння соціально прийнятних моделей поведінки, прийняття основних норм і цінностей суспільства, а також адекватний прояв соціальних емоцій і почуттів, що спираються на власний досвід дитини [1]. Серед факторів, що впливають на формування соціального досвіду та накопичення уявлень про оточуючий світ, найбільш важливими для дошкільників є фактори мікрорівня: сім'я, заклад дошкільної освіти, група однолітків та різноманітні спільноти.

Соціальний досвід дитини дошкільного віку ми будемо розуміти як систему уявлень і знань про соціальну дійсність, пов'язаних з відповідними емоційними ставленнями, що відображаються в уміннях соціальної поведінки і забезпечують повноцінне включення особистості в систему суспільних відносин.

Засвоєння соціального досвіду відбувається двома взаємопов'язаними шляхами: стихійним і цілеспрямованим. Стихійне формування соціального досвіду характеризується непередбачуваністю результатів і неконтрольованістю, що може призвести до засвоєння негативного досвіду, якщо оточення або соціальні впливи мають деструктивний характер. Цілеспрямоване засвоєння соціального досвіду передбачає включення дитини у систематичний, організований виховний процес, спрямований на засвоєння соціальних норм, цінностей і моделей поведінки. Беззаперечною перевагою цього процесу є його контрольованість, систематичність, що дозволяє закріпити позитивні моделі поведінки й уникнути впливу небажаних стихійних факторів.

У психології існують різні теорії, в яких зроблено спробу виділити фактори формування соціального досвіду особистості.

Представники психоаналітичної теорії (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Фромм) досліджують, як внутрішні психічні процеси, підсвідомість і особистісний розвиток впливають на формування соціального досвіду і здатність людини взаємодіяти із суспільством. Так, З.Фрейд вважав, що соціальний досвід починає формуватися з перших місяців життя у процесі взаємодії з батьками. Соціальна поведінка формується в процесі подолання протиріч між базовими інстинктами і соціальними нормами: дитина намагається задовольнити свої інстинкти, проте соціальні обмеження подавляють їх. З. Фрейд у трактаті «Das Unbehagen in der Kultur» доводив, що природа людини вступає у постійне протиріччя з вимогами суспільства. Культура необхідна для підтримання порядку, проте завжди буде викликати незадоволення індивіда.

На відміну від З.Фрейда, К.Юнг запропонував ідею, що соціальний досвід формується через символи культури (легенди, міфи, релігію), які передають колективний досвід поколінь. Архетипи (універсальні образи, які є спільними для людей певної культури) впливають на соціальний досвід і визначають норми поведінки. Важливим для формування соціального досвіду дитини є процес індивідуації – інтеграції свідомого і несвідомого. Успішна інтеграція дозволяє дитині гармонійно взаємодіяти із суспільством, не втрачаючи власної індивідуальності.

У праці Е.Фромма «Escape from Freedom» відстоюється думка про те, що соціальний досвід особистості визначається економічними, політичними, культурними умовами певного суспільства. Соціальний досвід часто формується через вибір між свободою і безпекою. Багато людей обирають останнє, підкоряючись суспільним очікуванням. У капіталістичному суспільстві, взаємодія з іншими людьми часто базується не на справжньому інтересі, а на вигоді. Соціальний досвід в таких умовах стає прагматичним, позбавленим емоційної глибини. У своїй книзі «The Art of Loving» Е.Фромм розглядає любов як активний прояв свободи, що дозволяє людям встановлювати справжні зв'язки із собою, іншими людьми та суспільством. Тільки в умовах, де домінують моральні взаємовідносини між людьми, можливо реалізувати свою свободу і творчий потенціал і забезпечує формування відповідного соціального досвіду.

Представники біхевіоризму вважали, що соціальний досвід дитини формується через впливи зовнішнього середовища, навчання, підкріплення та наслідування. Отже, виховання і середовище є критично важливими для розвитку соціальних навичок.

Дж.Уотсон та А.Бандура підкреслювали роль наслідування у соціалізації дітей. Дошкільники переймають поведінкові моделі через спостереження за іншими (наприклад, за батьками чи однолітками). При цьому через наслідування діти можуть засвоювати як позитивні зразки поведінки, так і негативні (наприклад, агресивні реакції), що було доведено в експерименті А.Бандури з «лялькою Бобо».

Б. Скіннер досліджував оперантне навчання, тобто навчання через підкріплення та покарання. Відповідно до цього, поведінка може бути модифікована в різних соціальних умовах через створення контрольованого середовища [10]. Е. Торндайк запропонував ідею, що поведінка, яка призводить

до задоволення, має більше шансів бути повтореною, а та, що викликає дискомфорт, з часом зникає. Таким чином, діти набувають досвіду взаємодії з оточуючими, якщо їх спроби встановлювати контакти підкріплюються позитивними емоціями (наприклад, схваленням друзів чи батьків).

Отже, у біхевіористичних теоріях стверджується, що людина засвоює лише ті моделі поведінки, які викликають у неї позитивні емоції, і намагається уникати всього, що може призвести до неприємних наслідків. Важливу роль у цьому процесі відіграють стимули, як ті, що підкріплюють позитивний досвід, так і ті, що є реакцією на негативні дії. Отже, для формування соціального досвіду дитини важливо створити відповідне середовище, яке спонукає до «правильної» поведінки і забезпечити наявність відповідних стимулів.

Згідно з когнітивними теоріями, людина постійно перебуває у складному інформаційному середовищі, де виникає необхідність не лише інтерпретувати, але й критично оцінювати та ефективно застосовувати отримані знання. Важливість розвитку інтелектуальних процесів у формуванні соціального досвіду особистості, особистості є ключовим аспектом теорій, розроблених Ж. Піаже, Л. Колбергом, які підкреслюють вирішальну роль знань у визначенні дій та рішень особистості.

На думку Ж. Піаже, накопичення соціального досвіду дитини тісно пов'язано з розвитком її мислення. Дошкільникам властивий егоцентризм (сприймають світ лише зі своєї точки зору), відповідно їх поведінка спрямована на задоволення власних інтересів і потреб.

Ж. Піаже відзначає, що діти до 6-7 років знаходяться на рівні гетерономної моралі, тобто вважають, що правила встановлені дорослими і їх потрібно виконувати беззаперечно. Відповідно, соціальний досвід у цьому віці є обмеженим, дитина тільки починає знайомитися зі структурою суспільства: дорослі вчать її дотримуватись правил, а зауваження чи похвала показує дитині, які дії є «правильними» в очах інших.

Гра є важливим засобом формування соціального досвіду. Ігри з однолітками, на думку Ж. Піаже, допомагають дитині подолати егоцентризм, дозволяють експериментувати з соціальними ролями, усвідомити соціальні очікування та правила, яких необхідно дотримуватися, щоб бути частиною групи. Символічні ігри (наприклад, «Лікарня», «Магазин») дозволяють дитині моделювати соціальні ситуації, розвивати навички співпраці, емпатії та розуміння соціальних норм, які є складовими соціального досвіду. Наприклад, якщо дитина забирає іграшку в іншого, а однолітки критикують її поведінку або припиняють з нею гратися, вона починає усвідомлювати, що правила потрібні для підтримки гарних стосунків.

За Л. Колбергом, соціальний досвід є ключовим чинником розвитку моральної свідомості дошкільника. На цьому етапі діти ще керуються зовнішніми стимулами (покарання, винагорода), але через взаємодію з дорослими та однолітками вони поступово засвоюють базові поняття соціальної поведінки, справедливості, взаємності та співпраці. Подібно до Ж. Піаже, вчений вважав, що соціальний досвід формується в процесі спілкування з батьками та іншими дорослими; в процесі спільної діяльності з однолітками (зокрема, ігровий

діяльності); а також через схвалення або осуд дій з боку оточуючих. Цей досвід стає фундаментом для формування зрілої моральної свідомості у майбутньому [9].

Урі Бронфенбреннер в межах розробленої ним екологічної теорії розвитку особистості досліджував, як соціальне середовище впливає на формування соціального досвіду дитини. Він виділяв 5 рівнів середовища. На рівні мікросистеми (сім'я, заклади освіти, друзі) формуються перші навички соціальної взаємодії (довіра, емпатія, розуміння правил та норм), які становлять основу соціального досвіду. Мезосистема забезпечує взаємодію між елементами мікросистеми (між сім'єю та закладом освіти, між друзями та сім'єю) і чим більш гармонійною буде ця взаємодія, тим успішнішим буде формування соціального досвіду дитини (наприклад, якщо впливи батьків і педагогів є узгодженими, то дитина краще засвоює правила поведінки в суспільстві і її соціальний досвід буде менш суперечливим).

Екзосистема забезпечує загальний фон, який впливає на розвиток дитини, навіть якщо вона не має з дитиною прямого контакту. Наприклад, задоволеність батьків роботою позитивно впливає на їх спілкування з дитиною; стабільність і матеріальний достаток забезпечує доступ до якісних медичних, освітніх послуг, організації відпочинку тощо; вплив ЗМІ відображається на формуванні соціальних очікувань та моделі поведінки дитини; розвинута соціальна інфраструктура району, де проживає дитина, оптимізує формування соціального досвіду). Макросистема являє собою культурний та соціальний контекст, у якому зростає дитина: традиції та звичаї соціуму, соціальні норми, рівень економічного розвитку. Макросистема задає загальні умови, у яких формується соціальний досвід, визначаючи, які моделі поведінки будуть заохочуватись, а які засуджуватись. Хроносистема показує, що формування соціального досвіду – це динамічний процес, що змінюється протягом часу під впливом змін, які відбуваються в житті дитини або суспільстві [7].

У теорії Е. Еріксона доведено, як соціальний досвід, отриманий на ранніх етапах життя, впливає на подальший розвиток особистості. На першому етапі розвитку (0–1 рік) соціальний досвід формується через емоційно-особистісне спілкування з близькими людьми, як правило, з батьками. Якщо потреби дитини задовольняються, а спілкування викликає позитивні емоції, то у неї формується довіра до інших, що є основою для позитивного соціального досвіду в майбутньому. На другому етапі розвитку (1–3 роки) соціальний досвід формується у взаємодії з батьками і близьким оточенням через предметну діяльність, в процесі якої розвиваються практичні уміння; дитина починає досліджувати світ, розвивається самостійність. Соціальне середовище має підтримувати цю автономію, не пригнічувати її, інакше дитина може почати відчувати сором або сумніви щодо своїх здібностей.

На третьому етапі розвитку (3–6 років) соціальний досвід формується в ігровій діяльності, експериментуванні, співпраці з іншими дітьми та дорослими. Дитина навчається ставити цілі діяльності, досягати певних результатів, підтримувати конструктивну взаємодію з оточенням. Якщо батьки підтримують ці зусилля – формується ініціативність, якщо ж дитину постійно критикують –

може розвинути почуття провини. Отже, формування соціального досвіду дітей залежить від якості взаємодії з соціальним оточенням [8].

Таким чином, соціальний досвід дошкільника як особистісне новоутворення формується завдяки механізмам наслідування, ідентифікації, інтеріоризації. Він формується в процесі адаптації людини до суспільства та безпосередньо в процесі різних видів діяльності, зокрема гри, спілкування, навчання, праці тощо.

Розглянемо змістову структуру соціального досвіду дитини дошкільного віку.

Соціальний досвід дошкільника є наслідком залучення дитини до суспільного досвіду. Визначальною умовою формування соціального досвіду є соціальне спілкування. При цьому роль дорослого стає дуже важливою, оскільки він є своєрідним «носієм культури», його думка та оцінка оточення є для дитини своєрідним орієнтиром.

Змістову структуру соціального досвіду дошкільника ми розглядаємо у єдності трьох компонентів: когнітивного, емоційно-мотиваційного та діяльнісного. Когнітивний компонент включає систему уявлень і знань про соціальну реальність; емоційно-мотиваційний компонент містить сукупність ставлень, потреб, бажань, що спонукають дитину до соціальних відносин; діяльнісний компонент включає різні форми доступної для дитини діяльності, у тому числі комунікативної. Ці компоненти взаємопов'язані між собою. Когнітивний компонент впливає на поведінковий компонент, оскільки при виборі тих або інших форм соціально значущої поведінки дошкільник спирається на систему знань про соціальну дійсність. Поведінковий компонент також впливає на когнітивний компонент, оскільки у старшому дошкільному віці дитина вже набуває здатності аналізувати наслідки своїх дій, вчиться враховувати почуття й думки інших, встановлювати причино-наслідкові зв'язки між власними діями на емоційною реакцією на них оточуючих. Цей взаємозв'язок закладає основи для подальшого розвитку критичного мислення, соціальних навичок і самосвідомості.

Емоційно-мотиваційний компонент соціального досвіду тісно переплітається з когнітивним і діяльнісним. Емоції сприяють розвитку інтересу до пізнання соціальної сфери (когнітивний компонент) і створюють передумови для соціальної активності (діяльнісний компонент). Когнітивний аналіз соціальних ситуацій дозволяє дитині краще зрозуміти, як її дії впливають на інших, що підкріплює або змінює її емоційне ставлення до певних дій. Практичний соціальний досвід знову підкріплюється через емоції (наприклад, позитивна реакція друзів заохочує дитину до подальшої взаємодії).

Дамо більш детальну характеристику кожному компоненту соціального досвіду дошкільників.

Когнітивний компонент соціального досвіду дитини дошкільного віку є ключовою складовою формування її соціальної компетентності, оскільки забезпечує базу для розуміння та засвоєння соціальних норм, правил і моделей поведінки. Через сформовану систему уявлень і знань дитина сприймає соціальну реальність і будує свої стратегії взаємодії з іншими людьми.

За твердженням О.Кононко, у дошкільному віці у дитини формується цілісний образ навколишнього світу та образ «Я». В процесі пізнання себе дошкільник поступово усвідомлює свої можливості, особисті якості через предметно-практичну та ігрову діяльність [6].

Основні аспекти когнітивного компонента соціального досвіду дошкільника:

- знання про соціальні об'єкти: у дошкільників формуються базові уявлення про такі соціальні явища як сім'я, громада, країна, культурні та етнічні групи;
- знання про соціальні норми, розуміння важливості їх дотримання;
- уявлення про те, як слід поводитися в певних ситуаціях;
- елементарна система цінностей;
- моделювання поведінки.

За переконанням вчених (І.Бех, О.Кононко) у дошкільному віці спостерігається розрив між знаннями про норми соціальної поведінки та відповідними поведінковими уміннями. Наприкінці дошкільного віку імпульсивність поведінки поступово знижується і дитина набуває здатності змодельовувати свої дії через проходження ряду етапів: усвідомлення та аналіз ситуації, що склалася; прогнозування наслідків різних варіантів поведінки; прийняття рішення, яке дитині здається більш відповідним для даної ситуації.

У старшому дошкільному віці відбувається значний прогрес у формуванні моральної свідомості, що є важливим аспектом соціального розвитку дитини. Цей період характеризується засвоєнням етичних норм і правил, що зумовлено зростанням когнітивних здібностей, розвитком емпатії та збагаченням соціального досвіду. Можна виділити такі особливості розвитку моральної свідомості старших дошкільників:

- перехід від простих оцінок до мотивованих суджень: якщо у середньому дошкільному віці оцінки дітей стосовно вчинків і поведінки героїв базуються на простих категоріях «добре» або «погано», то старші дошкільники починають враховувати мотиви поведінки героїв, їх емоційні переживання;
- усвідомлення багатогранності проявів моральної поведінки: діти починають розуміти, що доброта чи турбота можуть проявлятися у різних формах (через дії або словесно);
- етична оцінка стає більш диференційованою та об'єктивною;
- усвідомлення емоційного стану інших людей, що дозволяє більш адекватно оцінювати їх дії;
- орієнтація на певні еталони у поведінці, які дошкільники сприймають як «правильні». Це можуть бути як реальні люди з їх оточення (вихователі, батьки), так і вигадані персонажі з казок, мультфільмів чи літературних творів.

Важливою складовою когнітивного компонента соціального досвіду є формування у дошкільників уявлень і знань про соціальні ролі. Ці знання є фундаментальними для формування уявлень дитини про соціум, його структуру та механізми взаємодії між людьми. Соціальна роль — це сукупність очікувань, норм і правил поведінки, які суспільство асоціює з конкретним статусом або позицією людини. Соціальні ролі містять моделі поведінки, які діти наслідують.

Наприклад, роль «лікаря» передбачає лікування та надання допомоги людям. Через вікову специфіку дитина здатна приміряти їх на себе тільки в процесі гри, а значить, знання про них можна охарактеризувати швидше як предметно-змістовні.

Емоційно-мотиваційний компонент містить сукупність ставлень, потреб, бажань, що спонукають дитину до соціальних відносин. Розвиток емоційно-почуттєвої сфери старших дошкільників передбачає розвиток емоційних ставлень до об'єктів соціальної дійсності та до себе, як члена соціуму.

Мимовільність психічних процесів, будучи однією з базових характеристик дітей дошкільного віку, зумовлює визначальну роль емоційної сфери під час вибору стратегії поведінки. Це означає, що дитина старшого дошкільного віку, у якої вже на елементарному рівні сформований самоконтроль, все одно керується своїм емоційним станом у ситуації вибору. Отже, емоційна сфера є критично важливою для формування соціального досвіду у дошкільному віці.

У психології виділяються такі напрями становлення мотиваційної сфери дитини дошкільного віку:

1) збільшення кількості потреб, якісна зміна характеру цих потреб: старші дошкільники починають усвідомлювати потребу в спілкуванні, визнанні, любові. Згідно з теорією А. Маслоу, у дітей з'являється бажання знайти своє місце в соціумі, грати роль активних учасників своїх соціальних груп;

2) ускладнення структури мотиву, що пов'язано з розвитком когнітивних навичок, емоційної зрілості та умінь соціальної взаємодії. Якщо у ранньому віці мотивація дітей може бути більше орієнтована на зовнішні стимули (іграшки, нагороди), то у старшому віці діти орієнтуються на внутрішні фактори – власні емоції, переживання та інтереси. Це ускладнення зумовлює поступову зміну домінуючих потреб та формування цінностей та ідеалів;

3) процес усвідомлення смислу своїх дій, що пов'язано з розвитком суб'єктності дошкільника;

4) здатність спрямовувати зусилля на досягнення віддалених цілей: якщо у молодшому дошкільному віці дитина діє переважно заради миттєвого задоволення, то старший дошкільник може долати свої імпульси (негайні бажання) заради реалізації цілей, більш розтягнутих у часі;

5) ієрархізація смислових орієнтацій, тобто у дитини з'являється здатність визначати, які цінності чи цілі є більш важливими для неї порівняно з іншими [3, с. 231].

Під діяльнісним компонентом соціального досвіду дошкільників ми розглядаємо весь спектр засвоєних дитиною соціально значущих умінь і навичок поведінки, а також уміння комунікативної взаємодії. У старшому дошкільному віці (5–7 років) відбувається важливий етап у розвитку дитини — формування здатності до планування діяльності, що включає постановку цілей, передбачення результатів і оцінку можливих труднощів. Цей процес є базовим для розвитку рефлексії, саморегуляції та майбутніх навчальних навичок.

Для того щоб знання та вміння в будь-якій сфері стали особистісним досвідом, їх необхідно безпосередньо «прожити». І. Бех підкреслює, що лише

знання, яке суб'єкт особисто пережив, здатне перетворитися із загальнолюдської цінності на цінність особистісну, тобто стати частиною його досвіду. Таке знання починає діяти у реальних життєвих ситуаціях, впливаючи на ставлення людини до світу і визначаючи її поведінку та взаємодію з іншими [2, с.132].

Соціальна поведінка дітей 5-7 років відрізняється нестійкістю. Це пояснюється емоційною імпульсивністю дошкільників, ситуативністю їх мислення, недостатньою здатністю до саморегуляції та роллю дорослих у контролі поведінки. Для вираження свого ставлення до людей та вчинків старші дошкільники використовують знайомі їм критерії оцінок. При виборі вирішення того чи іншого питання ще переважають емоційність, імпульсивність там, де є доречними витримка, терпіння. Це свідчить, що воля старшого дошкільника ще нестійка, а самоконтроль недостатній.

Слід враховувати те, що, як пише О.Кононко, збагачення поведінкового досвіду відбувається в основному за допомогою імітації, причому йдеться не лише про імітацію дій людей з найближчого оточення, але також про імітацію дій телегероїв та вигаданих персонажів.

Висновки. Соціальний досвід дитини дошкільного віку ми будемо розуміти як систему уявлень і знань про соціальну дійсність, пов'язаних з відповідними емоційними ставленнями, що відображаються в уміннях соціальної поведінки і забезпечують повноцінне включення особистості в систему суспільних відносин. Соціальний досвід дошкільника є наслідком залучення дитини до суспільного досвіду, а визначальною умовою його формування є соціальне спілкування. Домінує думка про визначальну роль виховання і середовище у формуванні соціального досвіду: дитина засвоює лише ті моделі поведінки, які викликають у неї позитивні емоції, і намагається уникати всього, що може призвести до неприємних наслідків.

Соціальний досвід дошкільника формується завдяки механізмам наслідування, ідентифікації, інтеріоризації. Він формується в процесі адаптації людини до суспільства та безпосередньо в процесі різних видів діяльності. Змістову структуру соціального досвіду дошкільника ми розглядаємо у єдності трьох компонентів: когнітивного, включає систему уявлень і знань про соціальну реальність; емоційно-мотиваційного, який містить сукупність ставлень, потреб, бажань, що спонукають дитину до соціальних відносин; діяльнісного, що включає різні форми доступної для дитини діяльності.

Література:

1. Алеко О. А., Курінна С.М., Курінний Я.В. Соціальне становлення особистості дошкільника: соціальна досвідченість та економічна обізнаність: монографія. ДВНЗ «Донбас. держ. пед. ун-т». Слов'янськ, 2019. 218 с.
2. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці: «Букрек». 2018. 320с.
3. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія: 2-ге видання. навч.пос. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
4. Сафронова Л. Б. Визначення поняття «соціальний досвід»: теоретичний аспект. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Вип. 18(2). С. 213-221.

5. Якса Н.В. Формування соціального та особистісного досвіду людини як соціалізаційний процес. Креативна педагогіка. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2015. Вип. 10. С. 148-153.

6. Я у світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років./ О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ, «МЦФЕР-Україна», 2019. 432 с.

7. Bronfenbrenner U, Morris PA. The bioecological model of human development. In Handbook of child psychology: Theoretical models of human development. Vol. 1. 2007. 793 p.

8. Erik Erikson. Childhood and Society, Publisher: W.W. Norton; 2nd edition., 1963. 445 p.

9. Kohlberg, L. Stages of moral development. In: Moral Education. Toronto: University of Toronto Press. 1971. P.23-92.

10. Skinner B.F. About behaviorism. New York: Harher, 1974. 183 p.

References:

1. Aleko, O.A., Kurinna, S.M., & Kurinnyi, Ya.V. (2019). Sotsialne stanovlennia osobystosti doshkilnyka: sotsialna dosvidchenist ta ekonomichna obiznanist [Social development of preschoolers: social experience and economic awareness]. Sloviansk: DVNZ «Donbas. derzh. ped. un-t», 218 [in Ukrainian].

2. Bekh, I.D. (2018). Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti: monohrafiia [Personality on the path to spiritual values: monograph]. Kyiv-Chernivtsi: «Bukrek», 320 [in Ukrainian].

3. Dutkevych, T.V. (2009). Doshkilna psykholohiia: 2-he vydannia [Preschool psychology: 2nd edition]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury, 392 [in Ukrainian].

4. Safronova, L.B. (2014). Vyznachennia ponjattja «sotsial'nyj dosvid»: teoretychnyj aspekt [Definition of the concept «social experience»: theoretical aspect]. Teoretyko-metodychni problemy vyhovan'nja ditej ta uchniv's'koi molodi, 18(2), 213-221 [in Ukrainian].

5. Yaksa, N.V. (2015). Formuvannja sotsial'noho ta osobystisnoho dosvidu lyudyny jak sotsializatsijnij proces [Formation of social and personal experience of a person as a socialization process]. Kreatyvna pedahohika, 10, 148-153 [in Ukrainian].

6. Ya u sviti. Prohrama rozvytku dytyny vid narodzhenna do shesty rokiv [I am in the world. Program for the Development of a Child from Birth to Six Years] / O.P. Aksjonova, A.M. Anishchuk, L.V. Artemova [ta in.]; nauk. ker. O.L. Kononko. (2019). Kyiv: MTSFER-Ukrajina, 432 [in Ukrainian].

7. Bronfenbrenner U, Morris PA. (2007). The bioecological model of human development. In Handbook of child psychology: Theoretical models of human development. Vol. 1., 793 [in the USA].

8. Erik Erikson (1963). Childhood and Society, Vydavets: W.W. Norton; 2-e vydannya, 445 [in the USA].

9. Kohlberg, L. (1971). Stages of moral development. In: Moral Education. Toronto: University of Toronto Press. 23-92 [in Canada].

10. Skinner B.F. (1974). About behaviorism. New York: Harber. 183 [in the USA].